

Οικονομικές επιπτώσεις του δημογραφικού και πολιτικές¹

ΝΙΚΟΣ ΒΕΤΤΑΣ

Γενικός Διευθυντής IOBE και Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Μετά από πολλές δεκαετίες αύξησης, ο πληθυσμός της Ελλάδας έχει αρχίσει να συρρικνώνεται. Από το 2011 έως σήμερα έχει μειωθεί κατά περίπου 450 χιλ. Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλε η σημαντική άνοδος των μεταναστευτικών εκροών κατά την οικονομική κρίση, ωστόσο το βασικό και μακροχρόνιο ζήτημα είναι η υποχώρηση των γεννήσεων. Η γονιμότητα μειώνεται ήδη από το 1980 και έχει υποχωρήσει κάτω από 1,5 μονάδες από τα τέλη εκείνης της δεκαετίας, ενώ ήταν στις 2,1-2,5 πρωτότερα. Τα αρνητικά φυσικά και μεταναστευτικά ισοζύγια, μαζί με τη σημαντική αύξηση του προσδόκιμου ζωής οδηγούν και σε συνεχή αύξηση της μέσης ηλικίας στην πληθυσμό. Αυτή είναι πιο έντονη σε ορισμένες περιφέρειες της χώρας.

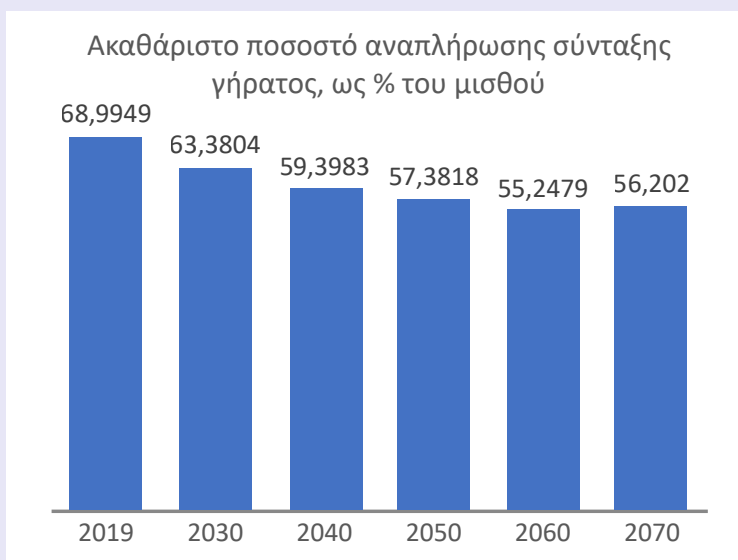
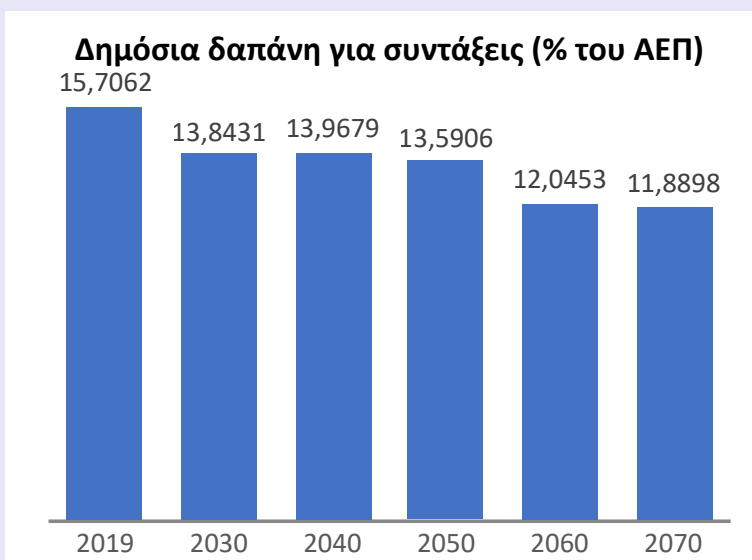
Η μείωση και γήρανση του πληθυσμού θα συνεχιστούν. Στο σενάριο βάσης των δημογραφικών προβολών της Eurostat, ο πληθυσμός της Ελλάδας προβλέπεται να υποχωρήσει στα 8,1 εκατ. έως το 2100 - μια μείωση του πληθυσμού κατά 2,5 εκατ. άτομα ή 24% σε σχέση με το 2021. Οι προβλεπόμενες δημογραφικές εξελίξεις στην Ελλάδα είναι πολύ πιο ραγδαίες σε σχέση με το σύνολο της Ευρωζώνης, στην οποία ο πληθυσμός αναμένεται να μειωθεί κατά μόλις 4,2% έως το 2100.

Οι δημογραφικές τάσεις επιβαρύνουν περαιτέρω μια σειρά από τομείς κοινωνικής πολιτικής, όπως οι συντάξεις, η υγεία, η αγορά εργασίας και η εκπαίδευση, οι οποίοι πάσχουν από χρόνιες δυσλειτουργίες. Ήδη, οι δημογραφικές εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας έχουν αρχίσει να επηρεάζουν έντονα το εκπαιδευτικό σύστημα. Ο αριθμός των μαθητών της πρώτης τάξης του δημοτικού σχολείου σημείωσε ήδη πτώση κατά 16,5% την πενταετία 2014-2019 και συνολικά ο

αριθμός των μαθητών των πρώτων δυο βαθμίδων εκπαίδευσης αναμένεται να μειωθεί κατά 32,1% (413 χιλ. λιγότεροι μαθητές) έως το 2100. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να επιδεινώσει περαιτέρω την αναποτελεσματικότητα της χρήσης των εκπαιδευτικών πόρων στην Ελλάδα. Ωστόσο, η αναμενόμενη σημαντική μείωση του πληθυσμού μαθητών δημιουργεί ευκαιρίες για αναδιάρθρωση των εκπαιδευτικών δαπανών με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου. Στο συνταξιοδοτικό σύστημα, η αναμενόμενη περαιτέρω επιδείνωση στον δημογραφικό δείκτη εξάρτησης ηλικιωμένων εγείρει σημαντικές προκλήσεις για τη βιωσιμότητα και επάρκεια των συντάξεων. Αφενός η δημόσια δαπάνη για συντάξεις προβλέπεται να εξακολουθεί να απορροφά σημαντικούς οικονομικούς πόρους, σε διπλή ποσοστό του ΑΕΠ έως και το 2070. Αφετέρου, το ακαθάριστο ποσοστό αναπλήρωσης για την σύνταξη γήρατος αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω, έως και περί το 55% το 2060.

Αναμενόμενη εξέλιξη της βιωσιμότητας και της επάρκειας των συντάξεων, 2019 - 2070

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ιστορικά στοιχεία και προβολές σεναρίου βάσης, Ageing Working Group Report 2021.

1. Το άρθρο βασίζεται στη νέα μελέτη του IOBE «Δημογραφικό πρόβλημα στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προτάσεις πολιτικής» που εκπονήθηκε από τους Svetoslav Danchev, Γεώργιο Γατόπουλο, Ιάσωνα Ζαβερδινό, Νίκη Καλαβρέζου, Αντώνη Μαυρόπουλο, Αλέξανδρο Μουστάκα και Δάφνη Νικολίτσα (Αναπλ. Καθηγήτρια στο Παν. Κρήτης), υπό τον συντονισμό του Νίκου Βέττα και με την υποστήριξη της Eurobank.

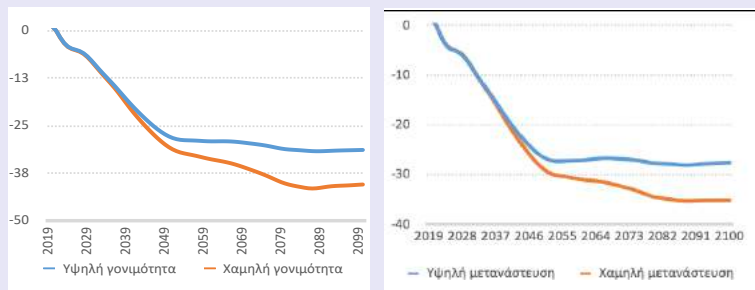
Στην αγορά εργασίας, οι αναμενόμενες δημογραφικές εξελίξεις οδηγούν σε μικρότερο εργατικό δυναμικό, με υψηλότερη μέση ηλικία και χαμηλότερη παραγωγικότητα. Στην ελληνική αγορά εργασίας, το μερίδιο των εργαζομένων είναι υψηλότερο σε επαγγέλματα στα οποία η παραγωγικότητα μειώνεται με την ηλικία. Οι χρόνιες αδυναμίες της εγχώριας αγοράς εργασίας, όπως το σχετικά χαμηλό ποσοστό απασχόλησης, ειδικά στις γυναίκες όλων των ηλικιακών ομάδων και στους άνδρες στις ηλικίες κάτω των 29 ετών και άνω των 60 ετών, δημιουργούν περιθώρια για μερική αναχαίτιση των αρνητικών συνεπειών. Απαιτείται ωστόσο η θέσπιση κατάλληλων πολιτικών για αύξηση της προσφοράς και της παραγωγικότητας της εργασίας.

Η υγεία και η υγειονομική περιθαλψη είναι δύο τομείς στους οποίους η πληθυσμιακή γήρανση επιδρά άμεσα και σημαντικά. Η επιμήκυνση του προσδόκιμου επιβίωσης είναι μια επιθυμητή εξέλιξη, ωστόσο συνοδεύεται από ποικίλες δυσκολίες και προκλήσεις, καθώς το επίπεδο σωματικής και πνευματικής υγείας χειροτερεύει με την άνοδο της ηλικίας. Οι σαρωτικές αλλαγές στη δομή των οικογενειών σημαίνουν πως στο μέλλον θα υπάρχουν πολλοί περισσότεροι άνθρωποι που θα ζουν μόνοι σε μεγαλύτερη ηλικία έχοντας ανάγκη από βοήθεια και στήριξη. Οι ανάγκες των ηλικιωμένων θα αυξάνονται ποσοτικά και ποιοτικά, η ζήτηση για υπηρεσίες υγείας και μακροχρόνιας φροντίδας θα αυξάνεται και οι διαθέσιμοι πόροι χρηματοδότησης του συστήματος υγείας θα συρρικνώνονται λόγω της μείωσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Αυτές οι εξελίξεις δημιουργούν σοβαρές προκλήσεις για το σύστημα υγείας στη χώρα, το οποίο πάσχει από χρόνιες αδυναμίες, όπως ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο άμεσων ιδιωτικών δαπανών για την υγεία, υψηλή φαρμακευτική και νοσοκομειακή δαπάνη και πολύ χαμηλές δαπάνες για μακροχρόνια φροντίδα, πρόληψη και πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας.

Η μειωμένη παραγωγικότητα της εργασίας λόγω της γήρανσης και η χαμηλότερη προσφορά εργασίας λόγω της μείωσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού θα περιορίσουν τις δυνατότητες οικονομικής μεγέθυνσης της Ελλάδας. Επιπλέον, ο αυξανόμενος δείκτης εξάρτησης θέτει σε κίνδυνο τη δημοσιονομική βιωσιμότητα, καθώς τα έσοδα από φόρους και εισφορές από τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό θα βαίνουν μειούμενα και οι κοινωνικές δαπάνες για στήριξη του ανενεργού πληθυσμού θα αυξάνονται.

Μέτρα τόνωσης της γονιμότητας αλλά και παρεμβάσεις στην μεταναστευτική πολιτική δύνανται να περιορίσουν σημαντικά σε μακροχρόνιο ορίζοντα τις απώλειες στο ΑΕΠ, στην απασχόληση, στα δημοσιονομικά μεγέθη και στην κατά κεφαλήν ευημερία. Ειδικότερα, η υψηλότερη γονιμότητα μπορεί να περιορίσει τις απώλειες στο ΑΕΠ έως το 2100 κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες (π.μ.) σε σύγκριση με ένα σενάριο χαμηλής γονιμότητας (με βάση τα εναλλακτικά σενάρια δημογραφικών προβολών της Eurostat), ενώ η αντίστοιχη θετική επίδραση της υψηλότερης μετανάστευσης υπολογίζεται σε 7 π.μ. του ΑΕΠ στο τέλος της περιόδου.

Εκτιμώμενη επίδραση στο ΑΕΠ για διαφορετικά επίπεδα γονιμότητας και μετανάστευσης, σε πραγματικούς όρους, εκατοστιαίες μονάδες

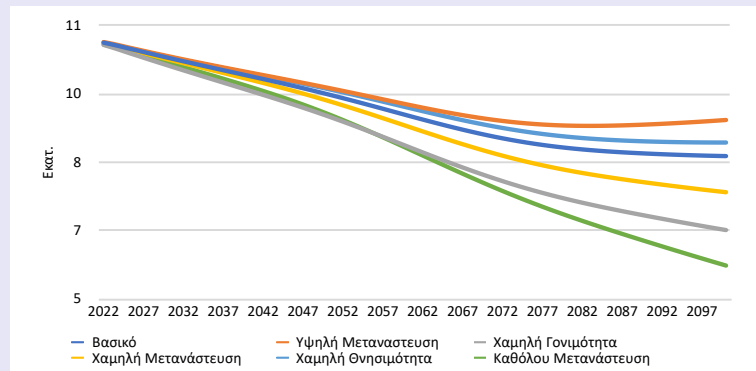

Πηγή: Εκτιμήσεις IOBE.

Τα επόμενα 25 χρόνια η τάση στον πληθυσμό σε μικρό βαθμό μόνο μπορεί να

επηρεαστεί από πολιτικές που θα εφαρμοστούν και αυτό ισχύει ιδίως για το εργατικό δυναμικό, εφόσον παιδιά που θα γεννηθούν αύριο θα συνεισφέρουν στην εργασία μετά από δύο δεκαετίες τουλάχιστον. Ωστόσο, πολιτικές που λαμβάνονται σήμερα θα έχουν πολύ μεγάλη επίδραση στις δημογραφικές εξελίξεις σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου. Ειδικότερα, από το 2050 η εξέλιξη του πληθυσμού παρουσιάζει ιδιαίτερα μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ εναλλακτικών σεναρίων που σχετίζονται κυρίως με διαφορετικά επίπεδα γονιμότητας και μεταναστευτικών ροών. Στο πιο αισιόδοξο, ο πληθυσμός μειώνεται έως 2100 κατά 16% σε 8,9 εκατ., ενώ η συρρίκνωση θα ήταν 45% σε περίπτωση μηδενικών μεταναστευτικών ροών, σε 5,7 εκατ.

Πληθυσμιακή εξέλιξη κατά σενάριο προβολών της Eurostat 2022 - 2100

Πηγή: Eurostat – EUROPOP 2019 Data

Με αυτά τα δεδομένα, απαιτείται η άμεση λήψη μέτρων πολιτικής για τον μετριασμό των δημογραφικών μεταβολών μακροπρόθεσμα και για την προσαρμογή βασικών τομέων μεσοπρόθεσμα. Αυτά συνδυαστικά μπορούν να αμβλύνουν τη μείωση τόσο του φυσικού όσο και του μεταναστευτικού ισοζυγίου και να αυξήσουν την ευημερία στη χώρα.

Κρίσιμης σημασίας είναι παρεμβάσεις που θα υποστηρίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην εργασία, χωρίς αυτές να καλούνται να επιλέξουν διαζευκτικά ανάμεσα στην εργασία και στο να έχουν παιδιά. Η καθολική πρόσβαση σε ένα υψηλής ποιότητας σύστημα βρεφονηπιακής φροντίδας και προσχολικής αγωγής είναι άμεση προτεραιότητα, αλλά το πλέγμα μέτρων είναι ευρύτερο. Στο συνταξιοδοτικό, είναι σκόπιμη η ενίσχυση κεφαλαιοποιητικών πυλώνων κυρίως για να ενισχυθούν τα κίνητρα για επίσημη εργασία σε όλον τον εργασιακό βίο, να βελτιωθεί η φορητότητα για προσέλκυση εργαζόμενων από το εξωτερικό και να υπάρξει διευκόλυνση της εργασίας, όσων το επιλέγουν, και μετά τη συνταξιοδότηση.

Στην υγεία, χρειάζεται στροφή σε πρόληψη, πρωτοβάθμια περιθαλψη και ένα σύστημα μακροχρόνιας φροντίδας. Στην εκπαίδευση δημιουργούνται ευκαιρίες για βελτίωση της ποιότητας του συστήματος συνολικά, μέσα από ανακατανομή των εκπαιδευτικών πόρων. Η προσέλκυση αλλοδαπών μέσω της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ειδικότερα, όπως και της έρευνας, αποτελεί μια εξαιρετική ευκαιρία, ενώ κομβικής σημασίας γενικότερα είναι η σταδιακή προσέλκυση και αποτελεσματική ενσωμάτωση μεταναστών.

Η συγκρότηση διακομματικής κοινοβουλευτικής επιτροπής για το δημογραφικό το 2017 ήταν ένα σημαντικό βήμα στην κατεύθυνση αναγνώρισης της σημασίας του προβλήματος και στην πρόταση πολιτικών για την επίλυσή του. Ωστόσο, απαιτείται ενισχυμένη θεσμική συνέχεια, με σκοπό τη διευκόλυνση του συντονισμού, της στοχοθεσίας, της υλοποίησης, της αξιολόγησης και της περαιτέρω βελτίωσης των πολιτικών για το δημογραφικό. Καθώς απαιτείται συστηματικός σχεδιασμός και προσαρμογή σε πολλούς τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, ο δημόσιος διάλογος με σκοπό συναινέσεις, αλλά και δράσεις χωρίς καθυστέρηση, είναι εξαιρετικής σημασίας.